

Tomba Andrea

Kirekesztés és befogadás

SVÉD NEMZETI SZÍNHÁZI FESZTIVÁL

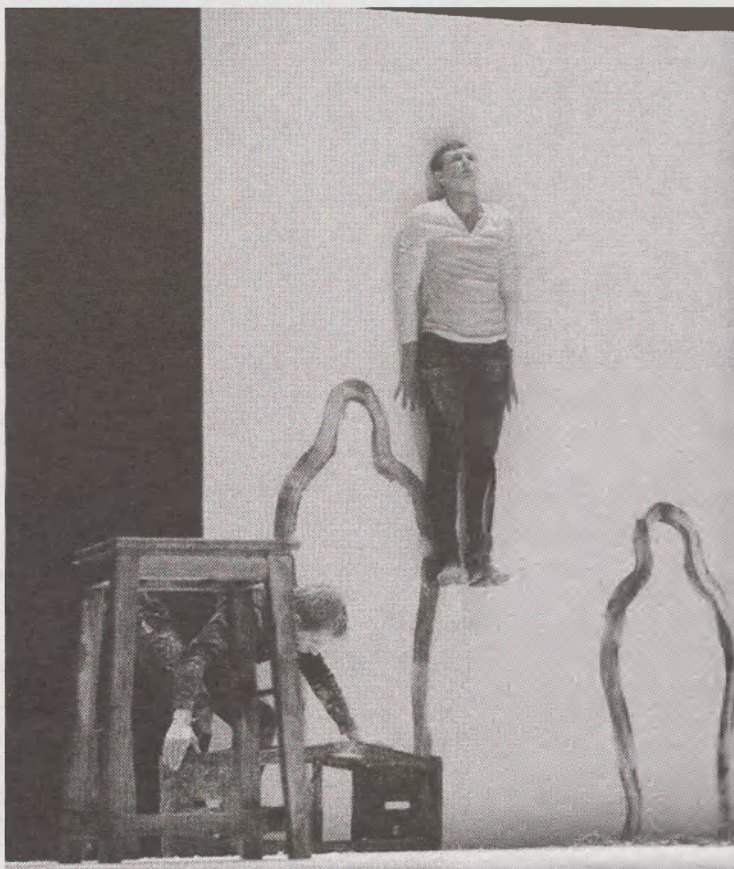
A svéd nemzeti színházi fesztivál 2013 májusának végén éppen akkor zajlik, amikor az egész országon végigsöpörnek a kirobbanó társadalmi feszültségek: előbb a főváros, majd egyre több település külső kerületeiben, szegénynegyedeiben kezdenek autókat gyújtogatni, kirakatokat betörni azok a fiatalok, kiskorúak, akiket a sajtó egyszerűen jövőtlennek nevez. A kormányfő a családokhoz fordul: hívják haza gyermekeiket, mutassák meg a svéd társadalom erejét együtt, hogy visszaállhasson a rend. Ezek a fiatalok aligha fejezik be középiskolai tanulmányaikat, nincs szakmájuk, általában két kultúra között egyensúlyoznak – szüleik valószínűleg még nem Svédországban születtek –, bizonytalan identitással, de nagyon is bizonyos dühvel; a kicsik felnéznek a gyújtogató nagyokra, és ők is ilyenek akarnak majd lenni.

Ők azok, akikről a magyar származású svéd újságíró, Gellert Tamas bestseller dokumentumregénye, *A lézeres gyilkos* szól. Ez a kiváló, magyarul is olvasható könyv egy bevándorló szülőktől származó sorozatgyilkos lélektanát és társadalomrajzát tárja fel elképesztő pontossággal; az akkori, 1991-es, a svéd szélsőjobb megerősödésével összefüggő esemény ma Magyarországon igazán tanulságos olvasmány.

A nyolcvanas években Svédország román állampolgárokat is hajlandó volt befogadni – számosan szöktek akkoriban ebbe az országba, ahogy sok '56-os magyar is él ott. Ma főleg a harmadik világból érkeznek bevándorlók, de a politikai menekültek számára is fontos, sikerrel kecsegtető célpont, s erre a svéd értelmiség igencsak büszke. Az ország identitásának meghatározó része, hogy a „szabadság földje”, ma is vannak úgynevezett nyílt városok, amelyek bárki számára ott-hont adnak, akit hazájában üldöznek. Mindezért azonban a társadalomnak nagy árat is kell fizetnie: a középosztály persze a nyitottság, befogadás gondolatának támogatója, az alsóbb társadalmi osztályokban viszont már veszélyérzetet kelt a lakosság csaknem egyötödét kitevő bevándorló vagy első generációs népesség.

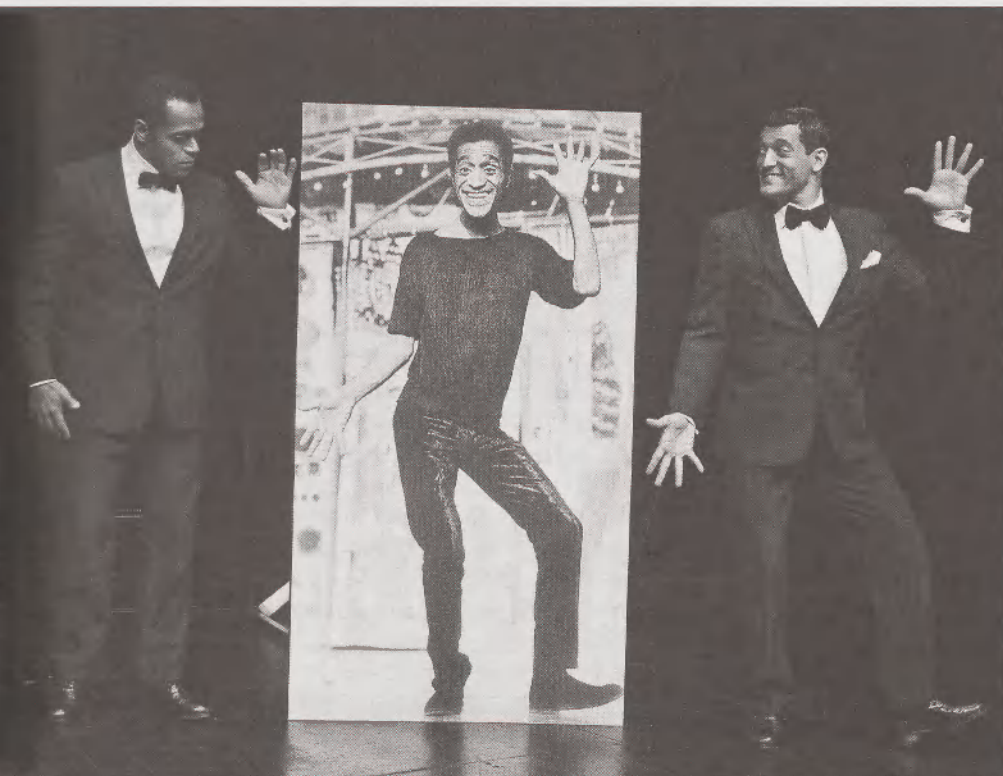
A fesztivál és az „események” egybeesése nem szerencsés, ugyanakkor a külföldi számára mégiscsak láthatóvá tesz valamit: ebben az egyébként nagyon drága, a felületes tekintet számára tökéletes országban a felszín alatti társadalmi feszültségek és a kultúra kapcsolatát. Bár a piciny Jönköping városában semmit nem érzékelünk a zavargásokból, mégis abból a szempontból tekintünk a rendezvényre: mit tükröz ez a biennále?

A válasz: sokat, mindent és semmit, mert amit a színpadon látunk, az most ott tombol Stockholm külvárosában, ugyanakkor a színház itt is a biztonságban élő, „anyanyelvi” középosztály birodalma. Szinte valamennyi előadás háttérkommentárként szolgál az eseményekhez, de mindenfajta felületes zsurnalizmus, ideológiai propaganda vagy leegyszerűsítő okfejtés nélkül. Ez vagy a válogatást dicséri, vagy ennyire érzékeny a társadalmi problémákra a svéd színház egésze. Bizonyosnak látszik: az itt bemutatott svéd színház

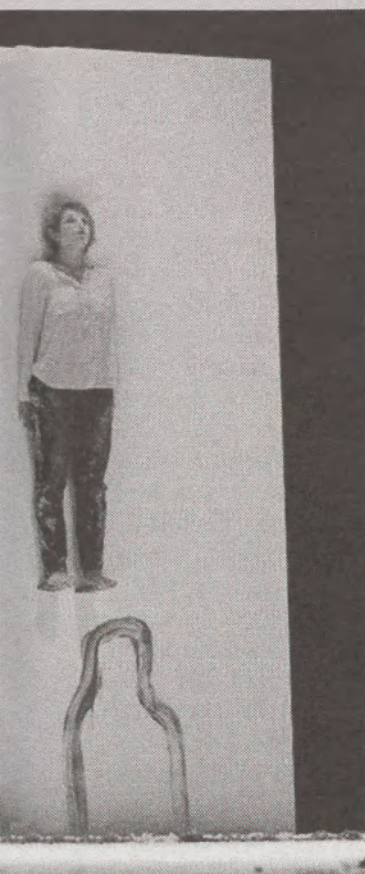
egyáltalán nem közömbös saját közegének valósága iránt, és nem esztétizál öncélúan.

A fesztivál már új nevével is jelzi, hogy figyel saját világának változásaira: a *Scenkonstbiennalen* – „színpadművészeti” biennále, tehát már nem pusztán a színházra (*theater*), hanem az előadó-művészetre (*performing arts*) hivatkozik. A fesztivál a valósághoz akart igazodni, magyarázza Margareta Sörenson svéd kriti-

FENT: Sammytől szeretettel

BALRA: Trash cuisine (Belarus Free Theater)

kus: a valóságban ugyanis a legjobb darabok valóban a *performing arts* fogalmával írhatók le, amely már nemcsak a (beszélt, drámai) színházat, hanem a táncot és a zenés színházi formákat is magába foglalja, és ezek nem pusztán kis független színházi darabocskák, hanem olykor hatalmas állami színházak produkciói.

A társadalmi problémák iránti érzékenységet azzal is aláhúzzák e fesztiválon, hogy idén először öt olyan országból hívtak meg produkciókat, ahol a szabadságjogok biztosítását problematikusnak érezték: Pakisztánból, Iránból, Fehéroroszországból, Grúziából és... Magyarországról. Nem a tényen vagyok meglepve, hanem hogy melyik előadást választották: a Budapest Bábszínház *Übü királya* Kiss Csaba rendezésében a magyarokról akar szólni; a kortárs Magyarországra való reflexiója nem nélkülözi a gondolatokat, a dramaturgiai munka és a két főszereplő (Scherer Péter és Györgyi Anna) is jó – elsősorban ez indokolja, hogy bekerült a svéd válogatásba; az előadás bábos része azonban elég szegényes és gyengén kivitelezett, nem túl ötletgazdag. Mint reprezentatív magyar előadás nem biztos, hogy jó választás; Kiss Csaba rendszerkriti-

kus művét egy ilyen közegben valahogy anakronisztikusnak éreztem.

Svédországból a világ hirtelen ugyanúgy kinyílik, mint bármelyik nyugati országból: nem csak színességének köszönhetően, de a színházi világa sem csupán Európa-központú, európai szupremáciát hirdető, hanem sokkal tágabb nézőpontot kínál.

„Ha bajban vagyunk, nézzünk fel az égre” – javasolják az indiánok, hogy megértsük, milyen nagy a világ, de azt is lássuk, hogy nem vagyunk egyedül. Hiszen ebben a grúz, belarusz, iráni kontextusban a magyar „problé-

ma” dimenziója is más. A külföldi előadások nem nagy formátumú darabok, vagy hatalmas esztétikai produktumok, hanem inkább érzékeny hírek a világ rossz szegleteiből. Az iráni színésznő által játszott *Őszi tánc* mint előadás nem elég izgalmas, a három női monológ sem mint irodalom, sem mint színészi teljesítmény nem elég gazdag. Am Shabnam Toloueit, akit hazájában vallása miatt előbb a tévéképernyőről, a filmvászonról, majd a színpadról is letiltottak, megrendítő tapasztalat megismerni egy nyilvános beszélgetésen. A grúzok *Trójai nők*-előadása öt fiatal színésznő ősi és saját mai történeteiből összerakott mű: témája a nő mint a háború örök áldozata, legfőbb tapasztalója; a finom, érzékeny játék néha melodramatikus szépelgésbe csúszik, de ezzel együtt is pozitív élmény. És végre láthatom színpadon a Belarus Free Theatert, a világ talán egyetlen száműzetésben élő és alkotó színházát. A *Trash cuisine* nagyszínpadi mű, a vizuális és fizikai színház eszközeivel, erős zenei hatásokkal dolgozó, valóban hatásos és gyakran hatásvadász darab. Az erőszakot mint cirkuszt, mint öröm- és élvezeti forrást mutatja fel, ázsiai, fehér és fekete színészekkel. Bár az előadás több pontján úgy érzem, nem ér meglepetés, sok minden kiszámítható, mégis e színház léte önmagában is tett, aktus, felkínált anyaga pedig vitaalap. Ennél többet nem is várok színházról. Összegzésképpen Upor László moderál egy kiváló beszélgetést az ezen öt országot képviselő alkotó művészekkel. A beszélgetés végére úgy érzem, felnézünk az égre, és azt érezhettük, a világ velünk van, és ha igazán bajban leszünk, van kire számítanunk.

A nyolcvanezres kis Jönköping utcáin semmi nyoma a svéd társadalmi forrongásnak, csak a nyomasztó gazdagságnak, drágaságnak, a fölöslegesen, észszerűtlenül tág választéknak; a svéd boltban az ember hirtelen szocialistává válik, és eltűnik, hogy tényleg kell-e ötven-

féle kenyér a boldogsághoz. Nehéz elképzelni, milyen volna itt szegénynek lenni.

A csodálatos új, sok színházi és zeneteremmel rendelkező Spira nevű (kb. MúPa méretű) épületben és egyéb helyszíneken a közönség soraiban a szakmai érdeklődőkön túl nagyon jelentős az idősebb nemzedék aránya; ennyi jól ápolt és nem a fiatalságot hajszoló, vékony testalkatú, egészséges idős embert sehol nem láttam. Az idős kor a fesztivál egyik nagy témája lesz. Ugyanakkor mindenki elég feltűnően „svéd”, kivéve a mintegy ezernyolcszáz fesztiválvendéget.

A svéd színház nem „németes”, nem hidegen intellektuális, hanem a „problémát” – ami általában társadalmi jellegű – sokkal emészthetőbb, érzékibb, közvetlenebb és gyakran szórakoztató formában kínálja. Fontos, hogy a néző itt ne komoran reflektáljon, hanem színházat kapjon a szó legjobb értelmében. A *Sammy-től, szeretettel* című darab hatalmas show: a Sammy Davis Jr.-ról, az ötvenes-hatvanas évek Broadway-sztárjáról szóló darab bölcsen ötvözi a showbiz elemeit, a nemzetköziséget és a svéd identitás kérdéseit – a fekete énekesnek ugyanis fehér, svéd felesége volt. Az előadás klasszikus életrajz- és történetmesélés, élőzenével kísért számokkal tarkítva. Kivételes zenei és táncudással rendelkező fekete svéd színészek adják elő. Tomboló siker. Megdöbbentő történetek arról, milyen egy svéd-fe fekete vegyes házasság, és hogy miért vonta vissza Kennedy elnök Sammy meghívását a Fehér Házba.

Kirekesztés és befogadás, vélt és valós veszélyek, üldözés és túlélés, faji és életkori kirekesztés, az egyén és a közösség felelősségének kérdése, a család látszavilága foglalkoztatja ezen a fesztiválon a svéd társadalmat. A színházban a nemi egyenlőség (*gender equity*) témája most nincs terítéken; úgy tűnik, ebben a svédek tudatosan nagyot léptek előre, amikor a női reprezentáció és jelenlét dolgában komoly erőfeszítéseket tettek: felfedeztek a színházban nőírókat, revízió alá vettek reprezentációs formákat (például egy transgender Jézus Krisztus szupersztár-ábrázolással), nőket tematizáló előadások születését szorgalmazták, sőt, kvótákat állítottak. Meg is van az eredménye: ma egy fiatal, iráni szülőktől származó nőre mondja azt kritikus kollégám, hogy ő a legjobb svéd rendező.

Ugyanakkor az a forma, amelyen keresztül a „probléma” megfogalmazódik a színpadról, gyakran igen egyszerű, kevésbé teátrális, sőt akár szegényes is: az előadás mobilitása (szállíthatósága) vagy akár egyáltalán a létrehozása előbbre való a külsőnél. A gondolat, a probléma legyen fontosabb a formánál. A *Hívom a testvéreim* című kortárs előadás érdekességét az adja, hogy az előítéletről, a bevándorlók által elkövetett lehetséges robbantásról nem kívülről, hanem belülről, a lehetséges elkövetők szorongásairól, önvádról, bizonytalanságáról beszél. Valami felrobbant, kezdődik a darab. Lehet, hogy én voltam? Lehet, hogy a bátyám volt az? Vagy a haverjaim? A „másik oldal” szorongásának kifejezése ez a darab.

A látottak közül egy hagyományos (és mint szöveg: monumentális) darab emelkedik ki, Lars Norén *A Hold*

a Nap szülőanyja című drámája, amely az ötvenes évek Svédországában, egy hotelben játszódik. Az előadás érdekessége, hogy megfordítja az eredeti darab struktúráját: a nőket teszi meg főszereplőnek. A remek díszlettel és kivételes színészi alakításokkal színre vitt dráma egy alkoholista anya, egy passzív apa és két, lassan ellenük forduló lány, a magánélet, a család széteséséről, válságáról szól – rengeteg humorral, igen pergő és szórakoztató módon.

A fesztivál csúc- és záró eseménye egy grandiózus, a kritikusokat erősen megosztó produkció volt: egy teatralizált, de zeneileg rendesen megformált *Carmina burana*. Az előadás azzal indít, hogy hat idős, legalább nyolcvanéves asszony lassan, a maga tempójában kijön a függöny elé, és leül egy székre. Rendre elmondanak egy-egy történetet életük fordulópontjáról, amely egyszerre nagyon szomorú és megrendítő, ugyanakkor – öregségük, érzékelhető karizmájuk folytán – felemelő is. Arról, hogy valaki elvesztette a férjét, vagy utcára került idősen, és hajléktalan lett, vagy hogy valaki gyűlölte az anyját.

Aztán szétlebben a nagy színpadi függöny, az idős hölgyek beülnek a (helyi) zenekar és a kórus elé, amely a legjobb tudása szerint eljátssza és -énekliz az Orff-művet. Az asszonyok egy darabig együtt élvezik a közönséggel a zenét, majd lassan levonulnak a színpadról. Kamera követi őket, hatalmas kivetítőn integetnek, látjuk, ahogy elhagyják az épületet, ahol ülünk. A zene folytatódik, majd a hölgyek bevásárolni indulnak egy közeli boltba, dekoratív gyümölcsöket és zöldségeket vesznek. Az élet zenéje árad a színpadról, miközben a nehezen mozgó öregek is valahogy az élet örömét sugározzák. Aztán lassan visszatérnek a színpadra eleven mivoltukban, és a szólisták már velük incselkedve, hozzájuk szólva énekliz a szerelemről, életörömről, elmúlásról szóló (latin nyelvű) sorokat (melyeket a közönség számára le is fordítanak, hiszen textus és látvány szorosan kapcsolódik). A zenemű végén megszólaló gyerekkórus pedig – nem csak szóke, két szemű egyedekből áll, ahogy a svéd társadalom sem – az élet és halál körforgását hirdeti, miközben a kivetítőn a szép öregasszonyok egy lassított filmen táncolnak, fedetlen karjukon csüng alá a megerecskedett bőr, nyakuk ráncos, és mégis szépségesek, ahogy így az elmúlás felé menetelnek. Van, aki már célba is ért, tudatták velünk már korábban, a függöny előtt: egyik társuk, aki részt vett tavaly a mű létrehozásában, már nincs az élők sorában. Hatalmas ünnep, minden korosztály, bőrszín ünnepe ez a *Carmina burana*, ami nem kevésbé giccses is, de mégis: valóságos, hiszen élő öreg emberek vannak a színpadon, akik tudnak örülni, zenélni, és képesek megszólítani a nézőt. Végre felnéztünk az égre, és valami örök tapasztalatot kapunk. Csorognak a könnyeim, bevallom. Nemzetközi kritikustársaim közül egyesek kirobbanóan boldogok, mint én, mások elutasítóan jegesek: ez nekik nem színház, ez nekik hatásvadász giccs. De néhányunknak ilyen kirobbanó életszeretet után kicsit könnyebb lesz meghalni.